

ПРИЛОЗИ

Petar LEKIĆ*

ANALIZA KULTA SVETE TROJICE NA CRNOGORSKIM PLANINAMA

ABSTRACT: *In the territory of Montenegro, the cult of the Holy Trinity existed at various locations, with a unique aspect being the construction of sacred buildings on mountaintops, as part of a broader phenomenon of erecting temples in the mountains. Some structures dedicated to the Holy Trinity can also be found in lowland areas. It was a custom to visit these places and celebrate the holiday on Trinity Day. The earliest mentions of this cult date back to the Middle Ages.*

KEYWORDS: *cult, Holy Trinity, church, customs, mountaintop, mountain*

Hrišćanski praznik Sveta Trojica predstavlja slavljenje silaska duha na apostole, kada su apostoli primili sveti duh i počeli da šire učenje koje im je Bog poslao. Zato se proslava ovog događaja naziva drugim imenom Duhovi. U zavisnosti od datuma Vaskrsa u godini, određuje se dan praznovanja, jer se događaj desio pedeset dana nakon vaskrsnuća, pa se slava takođe naziva Pedesetnica. Otac, sin i sveti duh, kako tvrdi hrišćansko učenje, dio su Svetog trojstva, što je ustanovljeno kao neporeciva istina na Nikejskom saboru 325. godine, kojim su uspostavljeni opšti crkveni postulati. Međutim, na ovom saboru došlo je do pobune dijela prisutnih, predvođenih duhovnikom Arijem. Ova grupa je iznijela mišljenje da Otac i Sin ne mogu biti jednaki, pa samim tim ne može postojati Sveta Trojica.¹ Učenje Arija nije prihvaćeno, proglašeno je za jeres. Učenje na Prvom vaseljenskom saboru bilo je podržano od strane rimskog cara Konstantina, koji je Milanskim ediktom, ranije, 313. godine, uveo hrišćanstvo kao jednu od zvaničnih religija u imperiji.

* Autor je muzejski savjetnik u Narodnom muzeju Crne Gore.

¹ Georgije Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Narodna knjiga Alfa, Beograd, 1998, str. 68. Vidi Snežana Ferjančić, *Konstantin (306–337)*, Službeni glasnik, Beograd, 2013; Radmilo Petrović, *Car Konstantin i carica Jelena*, Centar za mitološke studije Srbije, Beograd, 2002.

Međutim, u čitavo mediavelno vrijeme postojali su društveni otpori zvaničnom učenju crkve, od toga da je dolazilo do raskola, do potpunog neprihvatanja postavljenih postulata i hijerarhije. Ovo stanje je dovelo do otvorenih sukoba, odnosno građanskih ratova širom evropskog kontinenta, što saznajemo na osnovu pisanih istorijskih izvora. Svako zvanično protivljenje je od nomenklature definisano kao nedopustivo mišljenje i djelovanje, prozvano jeres, a njihovi sljedbenici su bili nazvani jereticima. Svakako je dolazilo do sukoba i na zvaničnim Vaseljenskim saborima, kojih je bilo sedam, od 325. godine do 787. godine. Poslije posljednjeg održanog sabora, krenuo je masovni proces pokrštanja stanovništva kreiran prije svega od strane Vizantije i Karolinške države.

Tokom mediavelnog perioda, crkveni pisci su naglašavali počivanje hrišćanstva na učenju o Svetoj Trojici. Nakon dolaska delegacije Hazara u Carigrad 860. godine, car Mihajlo III je u obraćanju Konstantinu Filozofu poručio: *Idi, filozofe, k ljudima i načini im reč i odgovor o Svetoj Trojici, s pomoću Njenom; jer drugi niko ne može dostojno to učiniti.*² Bosanski kralj izdaje povelju u Bihaću 1423. godine *u ime oca, sina i svetoga duha.*³ Kada bi se u srednjem vijeku proglašavala jeres, ona bi se identifikovala sa Arijevim učenjem. Tako je Stefan Prvovjenčani u Žitiju svetog Simeona, napisanom oko 1216. godine, u dijelu u kom opisuje progon jeretika od strane svog oca, naveo: *I nikako nisam mislio da je on u mojoj oblasti, a već sada slušam da se za kratko (vrijeme) ukorijenio zlolukavi, i da hulu nanosi na svetoga Duha i da dijeli nedjeljivo božanstvo, što govoraše bezumni Arije, presecajući jedinosušnu Trojicu, što prorekoše sveti i bogonosni oci: "Ko ti, Spase, razdra rizu?" "Arije", reče, "bezumni, koji Trojicu preseče".*⁴

Običaj iznošenja krsti zabilježen je u Bajicama na Cetinju, kao što se vidi iz jednog izvještaja 1905. godine: *Na Trojičin dan ove godine po običaju nošeni su u Bajicama krsti, a istog dana, u večer, bajička omladina priredila je u zdanju mjesne osnovne škole zabavu sa igrankom.*⁵ Ceremonija je takođe postojala u Vukovcima, kod crkve sv. Trojica: *Poslije službe nošeni su krsti, kao obično svake godine.*⁶ Državno glasilo Knjaževine Crne Gore *Glas Crnogorca* je opširno izvještavalo o tradicionalnom velikom okupljanju na

² Predrag Komatina, *Crkvena politika Vizantije od kraja ikonoborstva do smrti cara Vasilija I*, Vizantološki institut, Beograd, 2014, str. 150. Prema *Żywoty Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, ed. Tadeusz Lehr-Splawiński, Instytut Zachodni, Poznań, 1959.

³ Franc Miklosič, *Monumenta Serbica spectantia Sebiae Bosnae Ragusii*, Guilelmus Braumuller, Beč, 1858, str. 280.

⁴ Lazar Mirković, *Spisi svetog Save i Stevana Prvovenčanoga*, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1939, str. 180-181.

⁵ *Glas Crnogorca*, 1905, 11. juna, br. 23, str. 3.

⁶ Isto.

Trojičindan kod manastira Ostrog, gdje su masovno dolazili ljudi iz Crne Gore i okolnih krajeva Hercegovine i Stare Srbije. Ovdje je kult Svete Trojice bio isprepleten sa kultom Svetog Vasilija Ostroškog, koji je živio u XVII vijeku, a vremenom postao najuticajniji pravoslavni kult na širem području. Posebno je u *Glasi Crnogorca* dat osvrt na svetkovinu Trojičindana, koji se slavio u direktnoj vezi sa posvetom Donjeg manastira. Zdanje posvećeno Sv. Trojici je sagrađeno 1824. godine⁷, postavši neodvojivi dio cjelokupnog mozaika hodočašća. Prilikom okupljanja u Ostrogu, ceremoniji su prisusovali pripadnici sve tri vjeroispovijesti. U hodočašću su učestvovali članovi knjaževske dinastije Petrović Njegoš, što dokumentuje oficijelni list države.

Slavljenje kulta se odvijalo i na drugim lokacijama, kako se spoznaje na osnovu brojnih istorijskih izvora. Kod graničnog dijela Zete i Venecije, iznad Kotora prema Njegušima, postojala je na brežuljku crkva Sv. Trojice. Ona se spominje u povelji Ivana Crnojevića 1482. godine, gdje se određuju granice njegove zemlje. Isti lokalitet se spominje prilikom prolaska svatova Đurađa Crnojevića 1490. godine ka Cetinju.⁸ Ovdje su se sastali 1807. godine crnogorski vladika Petar i francuski maršal Marmon.⁹ Kasnije je ona pretvorena u utvrđenje, da bi ga Crnogorci 1813. godine, predvođeni guvernerom Vukolajom Radonjićem napali u borbi sa francuskim trupama, ali su kompletno područje bili prisiljeni da napuste nakon dolaska austrijskih trupa 1814. godine. Među značajnim mjestima štovanja kulta Sv. Trojice je i manastir u Pljevljima, čiji se postojanje prati od XVI vijeka¹⁰, što ne znači da hram nije postojao ranije. U njoj je sredinom XVII vijeka nastao Vrhobreznički ljetopis, spis Gavriela Trojičanina. Takođe se u okviru manastira Brezojevica kod Plava pronalazi hram posvećen Sv. Trojici. U okolini Bijelog Polja locira se manastir Majstorovina sa crkvom Sv. Trojice, koja se građevinski datira u XIV vijek, a svakako je postojala graditeljska djelatnost u periodu od IX do XI vijeka jer je pronađen stubić sa predromaničkim tročlanim prepletom.¹¹

⁷ Božo Mihailović, *Manastir Ostrog i sv. Vasilije Ostroški*, Cetinje, 1959, str. 5.

⁸ Ovaj događaj je 1535. godine ispričao jedan Bokelj. Prema Risto Kovijanić, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima, knj. I*, Istorijski institut SR Crne Gore, Izdavačko-štamarsko-preduzeće „Obod“, Cetinje, 1963, str. 145.

⁹ Radojica Rašo Pavićević, *Austrougarske tvrđave u Crnoj Gori*, Grafo mark Laktaši, Herceg-Novi, 2012, str. 265.

¹⁰ Tatjana Pejović, *Manastiri na tlu Crne Gore*, Presmedij, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zavod za izradu novčanica, Novi Sad, Cetinje, Beograd, 1995, str. 222. O manastirima i crkvama Andrija Jovićević, *Spomenici naše stare slave i veličine*, Zetski glasnik, Cetinje, 1933-1940. Vidi Manastir Svete Trojice, Uprava manastira Svete Trojice, Pljevlja, 2014.

¹¹ Vojislav S. Jovanović, Ljubo Glušac, *Arheološka istraživanja crkve Svete Trojice u Majsto-*

Slavljenje Sv. Trojice je podrazumijevalo podizanje crkvene građevine, gdje bi se jednom u godini proslavljao dan na koji se obilježava posveta hrama. Crkve su, između ostalog, podizane na planinskim vrhovima iznad naselja, a istovremeno su označavale granična područja naselja. Običaj je bio da se stanovnici naselja okupe i da hodom do vrha planine, na dan posvete crkve, obidu kultno mjesto. U ove kultove spadaju: Đurđevdan (6. maj), Markovdan (8. maj), prolječni Sv. Nikola (9. maj), Spasovdan (40 dana nakon Vaskrsa), Trojičindan (50 dana nakon Vaskrsa), Petrovdan (12. jul), Ilin-dan (2. avgust). Ovakav običaj proisticao je iz praktičnih razloga, jer se u toku jeseni i zime moglo desiti da se, usljed lošeg vremena, teško dolazi do planinskog vrha ili okolnog područja. Ovakav slučaj opisan je za jedno selo u Malesiji: *Crkva u Selcima posvećena je Sv. Nikoli, potvrđuje klimentašku priču, da su negda slavili Nikoljdan. Kad su ga Klimente napustili, uzeli su za krsnu slavu sv. Klimenta (25.XI), koji je po njihovom vjerovanju, bio negda papa Arbanije. Klimenti su i njega napustili radi snijega, koji može da napada u ono doba, i prihvatili današnja krsna imena.*¹² Poslije ovog iskustva, Selčani su odlučili da proslavljaju prolječni Nikoljdan.

Kult Sv. Ilije izrazito je prisutan na planinskim uzvišenjima na kojima se nalazio hram njemu posvećen. Tako se na vrhovima duž crnogorskog primorja nalaze lokaliteti: Sv. Ilija poviše Lepetana, Sv. Ilija iznad Sutomora, Šentelija sjeverno od sela Zubci, Šingli kod Ostrosa. Spasovdan se takođe slavio izlaskom na uzvišenja, pa se tako širom primorja, ali i u zaleđu, nalaze primjeri ove proslave. Tako se iznad Đurmana jedno brdo naziva Spas, dok se isto ime evidentira za vrh na Paštrovačkoj gori, a u široj okolini Žabljaka Crnojevića uzvišenje Spas. Sv. Petar se pronalazi za staru crkvu na trasi puta iz ilirskog doba, koji je vodio u Cetinjsko polje, preko Bokova u Riječkoj nahiji. Jedan od vrhova Prokletija zove se Maja e Šnikut, čime se utvđuje kult Sv. Nikole na planinskom vrhu, iako je on uobičajeniji u ravničarskim predjelima. Na vrhovima je često podizana crkva posvećena Sv. Vidu, koji je u praktikovanju vjere bio najizraženiji u istočnojadranskom primorskom pojasu. Ovaj svetac se pronalazi u posveti crkve iznad Tivta i crkve na katoličkom groblju kod Starog Bara. Potvrda svetačkih kultova na planinskim vrhovima je i crkva Sv. Jeremije iznad Kamenara, po kojem se zove Jeremijino brdo. Utvrđenje iznad Perasta nosi naziv Sv. Andrija, iako su na njemu sada ostaci austrougarskog utvrđenja.

U pregovorima Crne Gore i Austrije, na ovom terenu je postavljena granica između država. Kako bi pridobio saglasnost monarhije za razgraniče-

rovini kod Bijelog Polja 1991. godine, Srpsko arheološko društvo, Libertas, Beograd, Bijelo Polje, 1993, str. 212–218.

¹² Andrija Jovičević, *Malesija*, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 15, SKA, Beograd, 1923, str. 126.

nje, vladika Petar II Petrović je bio prinuđen da proda Carevini manastir Mainje 1837. godine i manastir Stanjeviće 1839. godine. Ovdje je neophodno reći da je manastir u Stanjevićima imao crkvu posvećenu Sv. Trojici. U Cetinjskom ljetopisu je zapisana gradnja crkve Sv. Trojice u Stanjevićima: *Godine od Hrista 1736. sagradi vladika Sava na Stanjeviće crkvu, hram živonačelnije Trojice i manastir sastavi*.¹³ Iz ovog perioda je sačuvana geografska karta na kojoj je bio ucrtan vrh Trojica, dok se među decidno određenim granicama spominje vrh Mala Trojica¹⁴, koji se nalazi jugoistočno od Velje Trojice.

Trojičindanski kult je postojao i na drugim uzvišenjima, što zaključujemo na osnovu etnoloških istraživanja. Drugog dana poslije Duhova se izlazilo na brdo Vladimir u Svačkom polju, kako je zabilježeno u jednom zapisu iz 1960. godine.¹⁵ Zavjetno mjesto Sv. Trojice u Spiču nalazilo se na uzvišenju iznad Đurmana.¹⁶

Na tri planinska vrha uz primorsko područje, na Veljoj Trojici, Trojici i Rumiji, postojao je kult izlaska na Trojičindan. Jedan običaj se vezuje za planinu Lovćen, ali ne na samom vrhu. Njihov jedinstven niz je posebno sagledljiv iz pravca unutrašnjeg dijela prostora srednjovjekovne Zete, sa okolnih vrhova.

Na planini Lovćen je, prema književnom djelu *Gorski vijenac*, postojala crkva prije nego što je vladika Petar II Petrović podigao kapelu da u njoj bude sahranjen. Kult Sv. Trojice na području Njeguša bilježi se 1432. godine kada se kupovala svita na ovaj praznik.¹⁷ Granica na Lovćenu se navodi u zajedničkom dokumentu Đurađa i Stefana Crnojevića 1495. godine.¹⁸ Na osnovu istorijskih izvora spoznajemo da je vladčina kapela građena 1845. godine.¹⁹ Njogoš u *Gorskom vijencu*, započinje dramsku radnju skupom uoči Trojičindana na vrhu Lovćena: *Skupština uoči Trojičina dne na Lovćenu, gluho doba noći, svak spava*.²⁰ Prvo obraćanje u spjevu je govor vladike Dani-

¹³ Božidar Šekularac, *Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis*, Obod, Cetinje, 1996, str. 143.

¹⁴ Jevto Milović, *Dnevnik o razvoju pregovora suda od kmetstva na Paštrovskoj Planini Eduarda Grija iz 1841. godine*, Anali Istorijskog instituta u Dubrovniku sv. 4-5, Dubrovnik, 1956, str. 616.

¹⁵ Marijana Gušić, *Na brdu Vladimiru i na Šaskom jezeru*, Naše planine, br. 3-4, Hrvatski planinarski savez, Zagreb, 1960, str. 50.

¹⁶ Rade Novaković, *Spič*, Alter, Beograd, 1997, str. 204.

¹⁷ R. Kovijanić, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima, knj. I.*, op. cit., str. 59.

¹⁸ Vidi Radoslav Rotković, *Sazdanje Cetinja*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1984.

¹⁹ Risto Dragičević, *Članci o Njogošu*, Narodna knjiga, Cetinje, 1949, str. 213. Opširnije *Zetski glasnik*, b. 42-43, Cetinje, 27. maj 1934.; Ljubomir Durković-Jakšić, *Petar II Petrović Njogoš*, Nakl. Tow. Naukowego Warszawskiego, Varšava, 1938.

²⁰ Petar Petrović Njogoš, *Gorski vijenac* (s komentarima Milana Rešetara), S.B.Cvijanović, Beograd, 1920, str.11.

la, koji promatra opšte istorijske tokove. Ovaj govor nije se svidio Vuku Mićunoviću, koji vladici odgovara: *I bez toga ovo nam je slava na koju se vrsni momci kupe, sposobnosti svoje da kušaju, silnu mišce i brzinu nogah; strijeljanjem da se nadmašuju, i sjećanjem u opkladu plećah; da slušaju božju le-turđiju i da vode kolo oko crkve, da viteštvom prsa nabrecaju.*²¹ Poslije besjede, pisac objašnjava običaj o Trojičindanu: *Iznijeli su krste s Lovćena, navrh Crkvine, pa su po vrhu sjeli; gađaju puškama i broje, koliko puta koja odjekne.*²² Pisac поближе određuje lokaciju ckrvenog objekta u prologu: *Stade velika graja navrh crkvine na sjevernoj strani više jezera.*²³ Poslije je pri-došlo jato jarebica, dok se segment o skupu na Lovćenu završava pripovje-danjem: *Puštiše jarebice i vratise se krstima otkuda su ih digli.*²⁴ Upravo u početnom dijelu *Gorskog vijenca* Njegoš je objasnio običaj izlaska na Troji-čindan. U etnologiji je već bio primijećen ovaj lokalitet 1926. godine, pa je autor naveo da se Crkvine situiraju ispod Jezerskog vrha na Lovćenu.²⁵ Me-taforično značenje Trojičindanske skupšine, kako je opisana u drami, dato je 1932. godine.²⁶

Iznad crmničkih sela Bukovik i Brčeli nalazi se vrh Trojica, na kom je bila izgrađena crkva posvećana Sv. Trojici. Zajedno sa dva druga uzviše-nja čini jedan planinski masiv, koji nosi naziv Rasovatac. U istorijskoj do-kumentaciji crkva se prvi put spominje u povelji manastira Sv. Nikole na Vranjini kralja Stefana.²⁷ Prema dokumentu, naselje Brčeli se dodjeljuje kao svojina vranjinskom manastiru. U njoj se pominje kaznac Dimitrije, zaštit-nik ispunjenja obaveza, odnosno blagajnik, onaj koji skuplja porez u odre-đenoj geografskoj oblasti.²⁸ Vladač je u tekstu tačno naveo granice vlastelin-stva vranjinskog manastira, pozivajući se na naselje Brčeli. Posjed je poči-njao od *Свете Троице*²⁹ da bi nastavio prema navedenim mjestima koja obu-hvataju djelove Gornje Crmnice. Još jedna povelja kralja Stefana je sačuva-na, ona koja opisuje ovaj kraj i u kojoj se spominje kaznac Dimitrije, ali se ne navode toponimi.³⁰ Pregled vranjinskih povelja uradio je ruski istraživač

²¹ Isto, str. 17.

²² Isto, str. 18.

²³ Isto, str. 21.

²⁴ Isto, str. 22.

²⁵ Jovan Erdeljanović, *Stara Crna Gore, Naselja i poreklo stanovništva*, knj. 24, SKA, Beograd, 1926, str. 408.

²⁶ Risto Kovijanić, *Trojičanska skupština u Gorskom vijencu*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Bograd, 1932, str. 35–31.

²⁷ F. Miklošič, *Monumenta Serbica spectantia Sebiae Bosnae Ragusii*, op. cit., str. 113.

²⁸ Teodor Taranovski, *Istorija srpskog prava u nemanjičkoj državi*, Lirika, Beograd, 2002, str. 207.

²⁹ F. Miklošič, *Monumenta Serbica spectantia Sebiae Bosnae Ragusii*, op. cit., str. 114.

³⁰ Isto, 112-113.

Pavle Apolonovič Rovinski.³¹ Dvor Balšića, vjerovatno Balše III, nalazio se u Brčelima, gdje je napisao povelju.³² U toponimiji se održao naziv Balšića dolac.³³ Crkva sv. Trojice na Rasovatacu je obnovljena 1907. godine.³⁴ Raspoznaju se ostaci crkve dužine 4,90 m i širine 2,10 m.

Gospodar Zete Ivan Crnojević je u navedenom dokumentu 1482. godine, nakon povratka sa Apeninskog poluostrva godinu dana ranije, utvrdio granice svoje države: *Перво поставихъ границу на врхъ Сутормана (планина выше Цернице) другу где се зове три рога; от толъ камиваломъ на Троицу коесе зваше Брчело. Трећа граница: оттолънак камиваломъ све врхомъ у другу Троицу граница четврта.*³⁵ Njegova teritorija je išla do rječnih tokova Morače i Sitnice u Zetsko-bjelopavličkoj ravnici, ostavljajući Osmanskoj carevini da uređuje život u polju. Prilikom nastanka povelje, Ivan se služio poveljama srpskih vladara manastiru Sv. Nikole na Vranjini, kako je navedeno u tekstu dokumenta. Naziv mjesta Tri roge označava planinsku tačku poviše Buljarice. Druga Trojica u dokumentu se odnosi na vrh Velja Trojica iznad crmničkih sela Utrg i Podgor. Na vrhu Velja Trojica nalaze se ostaci crkve pravougaonog oblika sa časnom trpezom dužine 4,85 m i širine 2,60 m. Okolo sakralnog objekta ljudskom djelatnošću formirana je međa elipsastog oblika, koja faktički zajedno sa unutrašnošću čini utvrđenje. Prema navedenom, granica je išla prirodnom međom između primorja i kontinentalnog područja, koja su pripadali Veneciji. Kotor je ušao u vlast Republike 1420. godine, Budva 1442. godine i Bar 1443. godine.³⁶ Okolno područje ispod planine se pominje u drugoj povelji Ivana Crnojevića, tj. krajevi otrgnuti od manastira Sv. Nikole na Vranjini. *Sve ovo iznađe gospodin Ivan Crnojević poslije onih pravih što su to u rukama držali i prema njihovim svjedodžbama i vrati crkvi svetoga Nikole.*³⁷ Dva Crmničanina se pojavljuju

³¹ Vidi Pavle Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti, I*, Izdavački centar Cetinje: Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Cetinje, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1993.

³² Ivan Jastrebov, *Prepis hrISOVulja na Cetinju o manastiru sv. Nikole na Vranjini*, Glasnik Srpskog učenog društva, XLVII, Beograd, 1879, str. 228.

³³ Jovan Vukmanović, *Crmnica*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1988, str. 342.

³⁴ Lazar Tomanović, *Pedeset godina na prijestolu Crne Gore*, K.C. Državna štamparija, Cetinje, 1910, str. 109.

³⁵ Simeon Milutinović, *Istorija Cerne Gore od iskona do noviega vremena*, Knjaževsko-Srbska knjigopečat, Beograd, 1835, str. 10–12; Božidar Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, Istorijski institut SR Crne Gore, Titograd, 1987, str. 194.

³⁶ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke republike, VII-IX*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1882–1889.

³⁷ B. Šekularac, *Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis*, op. cit., str. 110. Vidi Niko Martinović, *Cetinjski ljetopis*, Centralna narodna biblioteka NR Crne Gore, Društvo bibliotekara Crne Gore, Cetinje, 1962.

u kotorskim spisima kao martolozi 1477. godine.³⁸ U izvoru kralja Stefana za XIII-XIV vijek se pominje Njegalica, kao i u dokumentu gospodara Ivana Crnojevića u XV vijeku, lokacija u podnožju planine, gdje se nalazio manastir, dok se spominju i dvije crkve u bližem okruženju.³⁹

Na vrh Rumije se na Sv. Trojicu iznosio krst Sv. Vladimira, svetitelja, dukljanskog vladara s kraja X i početka XI vijeka. Prema piscu *Kraljevstva Slovena*, dok se kraljeva žena Kosara nalazila kod svog brata od strica, makedonskog cara Jovana Vladislava, car je uputio poziv Vladimiru da ga posjeti, uz obećanje da mu se ništa nažao neće učiniti.⁴⁰ Dukljanski vladar je odgovorio da neće za obećanje uzeti zlatni ili srebrni krst nego drveni, jer je na njemu stradao Isus Hrist. Međutim, kada je Vladimir stigao u Prespu, po naredbi cara 22. maja je bio ubijen, a zakletva stradalnika prije smrti bila je na drvenom krstu da potpuno nevin strada. Krst je dugo čuvalo bratstvo Androvića u Mikulićima kod Starog Bara. Usmena tradicija svjedoči o postojanju dvije relikvije: krsta i barjaka.⁴¹ Mrkovski knez Ivan Rađen, kod koga su bile relikvije, kako piše Andrija Jovičević, imao je dvije ćerke. Jednoj je ostavio krst Sv. Vladimira, dok je drugoj ostavio barjak. Ćerka se udala u Androviće, gdje je sa sobom donijela krst. Na krstu se nalazi okov sa četiri strane, na kojima su prikazana četiri jevandelisti, sa natpisom FOIO.⁴² Kult je u procesiji bio vezan za podrumijski kraj oko Starog Bara sve do granice Ulcinja. Ivan Franjo Jukić je 1852. godine zabilježio u proputovanju ovim krajevima da se na Trojičindan izlazilo na planinu Rumiju.⁴³ Običaj je da se na Rumiju krene iz Mikulića u dva sata ujutru, da bi se ranom zorom stiglo na vrh planine. Izvještaji sa ceremonija informišu da su pripadnici pravoslavne, katoličke i islamske konfesije izlazili na vrh⁴⁴, kako piše Nikola J. Vučinić 1889. godine, što je, uz manastir Ostrog, ovo kultno mjesto izdvajalo od drugih. Ovdje bi se održala litija, centralni dio događaja. Ljubomir Primorac

³⁸ Slavko Mijušković, *Crmnici optuženi kao martolozi pred kotorskim sudom 1477. godine*, Istorijski zapisi, knj. 22, sv. 3, Titograd, 1965, str. 527.

³⁹ Vladimir Nikaljević, *Crmnica - opšti podaci*, str. 21. U *Crmnica – nasljeđe i budućnost*, Udruženje Crmničana, Podgorica, 2002, str. 21.

⁴⁰ Vidi Vladimir Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Matica hrvatska, Zagreb, 1950.

⁴¹ Vidi Andrija Jovičević, *Crnogorsko primorje i Krajina*, Štamparija „Budućnost“, Beograd, 1922.

⁴² P. Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, 1, op. cit., str. 274.

⁴³ Savo Marković, *Milenijumski kult*, 2. decembra 2015. godine na internet sajt www.jedro.me.

<https://www.matica.hr/media/knjige/bosna-franciscana-i-hrvatski-jezik-1362/pdf/putovanje-u-carigrad-ivana-fra-frane-jukica-i-adolfa-vebera-tkalcevica-u-suautorstvu-sladom-badurinom.pdf> (oktobar 2023.)

⁴⁴ *Glas Crnogorca*, 1889, 11. juna, br. 24, str. 2.

je u deskripciji ceremonije izlaska i okupljanja na Rumiju 1892. godine zabilježio: *Kao i obično, popevši se na vršinu, stali smo oko crkvišta (gomile kamenja koje su pobožni molioci dobrovoljno nanijeli sve po jedan kamen u ovakvim prilikama).*⁴⁵ Nakon prekida zvaničnog ceremonijala izlaska na Rumiju za vrijeme komunizma, sa urušavanjem ovog sistema običaj je obnovljen. Crkva Sv. Trojice je, uz pomoć Vojske Srbije i Crne Gore, postavljena na Rumiji juna 2005. godine.

Za zaključak se postavlja tvrdnja da je trojičinski kult bio vezan za planinska područja, među kojim se može napraviti razlika. Na Rumiji (1594 m), rasatovačkoj Trojici (971 m) i Veljoj Trojici (1131 m) egzistirao je običaj koji se odnosi na vrhove planina. Ispod vrha Lovčena se evidentira kult Sv. Trojice zabilježen u spisu pjesnika i antropološkom razmatranju etnografa. Za lokacije u Danilovgradu, Pljevljima, Plavu i Bijelom Polju, radi se takođe o planinama, ali ne na njihovim najvišim tačkama. Ukupno je 2003. godine evidentirano 29 hramova posvećenih Svetoj Trojici.⁴⁶ Postojanje kulta Sv. Trojice na vrhovima planina je značajna zaostavštinu kulturnog života, u kojoj se razaznaju vjekovi tradicije. Ovdje je poželjno naglasiti da je, poslije Božića i Vaskrsa, Trojičindan najznačajniji praznik u istoriji crkve, pa je zato bilo potrebno objasniti ovu pojavu njegove proslave u planinskim krajevima. Iako nije stvoren veliki opseg pisanih istorijskih izvora i usmene tradicije,

Sl. 1. Ostaci crkve Sv. Trojice na Trojici (Rasovatac, jun 2017)

⁴⁵ *Glas Crnogorca*, 1892, 6. juna, br. 23, str. 2.

⁴⁶ Vasilije Spasojević, *Božji hramovi na tlu Crne Gore*, Obod, Cetinje, 2003, str. 27.

na osnovu datih podataka moguće je bilo rekonstruisati postojanje običaja. Rituali preko crkvenog objekta zabilježeni su još u srednjem vijeku, pa se razvoj može pratiti od ovog doba. Oni su kulturološka pojava jednog područja, koja je odoljela političkim, društvenim i kulturnim promjenama.

Sl. 2. Ostaci crkve Sv. Trojice na Veljoj Trojici (decembar 2016)

Petar LEKIĆ

ANALYSIS OF THE HOLY TRINITY CULT IN MONTENEGRO MOUNTAINS

Summary

In Montenegro, the cult of the Holy Trinity was practiced in various locations, with a distinctive tradition of constructing sacred buildings on mountaintops. Some Holy Trinity structures can also be found in lowland areas. The custom included visiting these sites and celebrating the holiday on Trinity Day. Records of this cult date back to the Middle Ages.

Izvori

Glas Crnogorca

Literatura

- Dragičević Risto, *Članci o Njegošu*, Narodna knjiga, Cetinje, 1949. Opširnije *Zetski glasnik*, b. 42-43, Cetinje, 27. maj 1934.
- Durković-Jakšić Ljubomir, *Petar II Petrović Njegoš*, Nakł. Tow. Naukowego Warszawskiego, Warszawa, 1938.
- Erdeljanović Jovan, *Stara Crna Gore*, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 24, SKA, Beograd, 1926.
- Ferjančić Snežana, *Konstantin (306-337)*, Službeni glasnik, Beograd, 2013
- Gušić Marijana, *Na brdu Vladimiru i na Šaskom jezeru*, Naše planine, br. 3-4, Hrvatski planinarski savez, Zagreb, 1960.
- Jastrebov Ivan, *Prepis hrisovulja na Cetinju o manastiru sv. Nikole na Vranjini*, Glasnik Srpskog učenog društva, XLVII, Beograd, 1879.
- Jovanović Vojislav, Glušac Ljubo, *Arheološka istraživanja crkve Svete Trojice u Majstorovini kod Bijelog Polja 1991. godine*, Srpsko arheološko društvo, Libertas, Beograd, Bijelo Polje, 1993.
- Jovičević Andrija, *Crnogorsko primorje i Krajina*, Štamparija „Budućnost“, Beograd, 1922.
- Jovičević Andrija, *Malesija*, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 15, SKA, Beograd, 1923.
- Jovičević Andrija, *Spomenici naše stare slave i veličine*, Zetski glasnik, Cetinje, 1933-1940.
- Komatina Predrag, *Crkvena politika Vizantije od kraja ikonoborstva do smrti cara Vasilija I*, Vizantološki institut, Beograd, 2014. Prema *Żywoty Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, ed. Tadeusz Lehr-Splawiński, Instytut Zachodni, Poznań, 1959.
- Kovijanić Risto, *Trojičanska skupština u Gorskom vijencu*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 12, sv. 1, Beograd, 1932.
- Ljubić Šime, *Listine o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke republike, VII-IX*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1882-1889.
- Martinović Niko, *Cetinjski ljetopis*, Centralna narodna biblioteka NR Crne Gore, Društvo bibliotekara NR Crne Gore, Cetinje, 1962.
- Mihailović Božo, *Manastir Ostrog i sv. Vasilije Ostroški*, Manastir Ostrog, Cetinje, 1959.
- Mijušković Slavko, *Crnčani optuženi kao martolozzi pred kotorskim sudom 1477. godine*, Istorijski zapisi, knj. 22, sv. 3, Titograd, 1965.
- Miklosič Franc, *Monumenta Serbica spectantia Sebiae Bosnae Ragusii*, Guilelmus Braumuller, Beč, 1858.

Milović Jevto, *Dnevnik o razvoju pregovora suda od kmetstva na Paštrovskoj Planini Eduarda Grija iz 1841. godine*, Anali Istorijuskog instituta u Dubrovniku sv. 4-5, Dubrovnik, 1956.

Milutinović Simeon, *Istorija Cerne Gore od iskona do noviega vremena*, Knjaževsko-Srbska knjigopečat, Beograd, 1835.

Mirković Lazar, *Spisi svetog Save i Stevana Prvovenčanoga*, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1939.

Mošin Vladimir, *Ljetopis popa Dukljanina*, Matica hrvatska, Zagreb, 1950.

Nikaljević Vladimir, *Crmnica-opšti podaci*, str. 21. U *Crmnica – nasljeđe i budućnost*, Udruženje Crmničana, Podgorica, 2002.

Novaković Rade, *Spič*, Alter, Beograd, 1997.

Ostrogorski Georgije, *Istorija Vizantije*, Narodna knjiga Alfa, Beograd, 1998.

Pavićević Radojica Rašo, *Austro-ugarske tvrđave u Crnoj Gori*, Grafo mark Laktaši, Herceg-Novi, 2012.

Pejović Tatjana, *Manastiri na tlu Crne Gore*, Presmedij, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zavod za izradu novčanica, Novi Sad, Cetinje, Beograd, 1995.

Petrović Njegoš Petar, *Gorski vijenac* (s komentarima Milana Rešetara), S. B. Cvijanović, Beograd, 1920.

Radmilo Petrović, *Car Konstantin i carica Jelena*, Centar za mitološke studije Srbije, Beograd, 2002.

Rotković Radoslav, *Sazdanje Cetinja*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1984.

Rovinski Pavle, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti, I*, Izdavački centar Cetinje: Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Cetinje, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1993.

Spasojević Vasilije, *Božji hramovi na tlu Crne Gore*, Obod, Cetinje, 2003.

Šekularac Božidar, *Dukljansko-zetske povelje*, Istorijiski institut SR Crne Gore, Titograd, 1987.

Šekularac Božidar, *Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis*, Obod, Cetinje, 1996.

Tomanović Lazar, *Pedeset godina na prijestolu Crne Gore*, K.C. Državna štamparija, Cetinje, 1910.

Uprava manastira Svete Trojice, *Manastir Svete Trojice*, Pljevlja, 2014.

Vukmanović Jovan, *Crmnica*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1988.

Internet adrese

Marković Savo, *Milenijumski kult*, 2. decembra 2015. godine na www.jedro.me.
<https://www.matica.hr/media/knjige/bosna-franciscana-i-hrvatski-jezik-1362/pdf/putovanje-u-carigrad-ivana-fra-frane-jukica-i-adolfa-vebera-tkalcevi-ca-u-suautorstvu-s-ladom-badurinom.pdf> (oktobar 2023)